

પાકટ પ્રણયનો પ્રારંભ અને પ્રશ્નોનું આલેખન- 'કૂતરાવાળી સ્ત્રી'

એન્તન પાવ્લોવીચ ચેખોવ માત્ર રશિયાને જ નહીં પણ વિશ્વને પોતાની વાર્તાઓના રંગમાં રંગી નાખનાર એક અત્યંત મહત્વપૂર્ણ નામ. આ નામ અને એ નામનું કામ બન્ને મને હમેશાં આકર્ષતા રહ્યા છે. અને હાલ ગુજરાત યુનિ.ની વિનયન વિદ્યાશાખામાં સ્નાતક કક્ષાએ ગુજરાતી વિષયના અભ્યાસક્રમ નિમિત્તે તેમની અનુવાદિત વાર્તાઓ મારી કોલેજમાં છેલ્લા ત્રણ વર્ષથી ભણાવું છું. વર્ગમાં ચેખોવની વાર્તા ભણાવવાનો આનંદ પણ જુદો જ, કારણ કે ચેખોવને માનવીય દુખ, માનવીય સંવેદના સાથે પૂરી નિસ્બત છે. અલગ અલગ વિષયો ઉપરનું ચેખોવનું ચિંતન વાર્તારૂપે રજૂ થયેલું જોઈ શકાય છે. અહીં જે વાર્તાની ચર્ચા કરવી છે તેનું અંગ્રેજી શીર્ષક “ ધ લેડી વીથ ધ ડોગ” અને ગુજરાતીમાં જ્યંત પાઠક-રમણ પાઠક કૃત અનુવાદિત શીર્ષક છે “કૂતરાવાળી સ્ત્રી”. પ્રથમ પરિપક્વ પ્રેમના પ્રારંભની સ્થિતિ અને એ સ્થિતિને લીધે પેદા થયેલા પથરાણ પ્રશ્નોનું આલેખન આ વાર્તાનું નોંધનીય પાસુ છે.

વાર્તામાં યાલ્તાના દરિયાકાંઠે કૂતરા સાથે ફરતી સ્ત્રી-નાયિકા ચર્ચાનો વિષય બની છે. કોઈ એનું નામ જાણતું નથી પણ બધાં એને કૂતરાવાળી સ્ત્રી તરીકે ઓળખે છે. આ સ્ત્રીનું નામ છે આન્ના સર્ગેયેવ્ના. પોતે પરણિત છે અને ‘સ’ નામના શહેરમાં પતિ સાથે રહે છે પણ હાલમાં યાલ્તા ફરવા આવી છે. આ વાર્તામાં જે નાયક-પુરુષ પાત્ર છે તે મોસ્કો શહેરનો ૪૦ વર્ષનો પરણિત પુરુષ અને ૧૨ વર્ષની પુત્રીનો પિતા છે. એનું નામ છે ટ્રમિત્રી ટ્રમિત્રીય ગુરોફ. આ બન્ને પાત્રોની આસપાસ કથા વિકસે છે. ટ્રમિત્રી ટ્રમિત્રીય ગુરોફના લગ્ન નાની ઉંમરે થઈ ગયેલા છે અને તે કોન્ટ્રીબિક-સામાજિક જીવનનો પાકકો અનુભવી પુરુષ છે. એની પત્ની સાથે તેને માનસિક મનમેળ નથી અને એટલે જ તો એ પોતાની પત્ની વિષે જે ધારે છે તે વાર્તાકારે આ રીતે દર્શાવ્યું છે- “ એને મુખ સંકુચિત મનની જડસુ સ્ત્રી ગણતો, એનાથી ડરતો અને ઘરમાં રહેવાનું ઝાઝું પસંદ કરતો નહીં. ઘણા વખતથી તેણે પોતાની પત્નીને બેવફા થવાનું શરુ કરી દીધું હતું, અને અનેકવાર બેવફા થઈ ચૂક્યો હતો. અને કદાચ એથી જ તે મોટે ભાગે હમેશા સ્ત્રીઓનું ભૂંડું બોલતો. અને જ્યારે તેની હાજરીમાં સ્ત્રીઓની વાત નીકળતી, ત્યારે એમને ‘હલકી જાત’ કહીને નીન્દતો.”૧ કૂતરાવાળી સ્ત્રી આન્ના સર્ગેયેવ્ના સાથે આ ગુરોફનો સંપર્ક થાય છે અને બન્ને વચ્ચે પ્રેમ પાંગરે છે, સ્ત્રીને આ સંબંધ બદલ અફસોસ પણ થાય છે. આખરે બન્ને એકમેકને ફરી ન મળવાનું નક્કી કરીને છુટા પડે છે. ગુરોફ આ સ્ત્રી વિના રહી શકતો નથી અને તે પત્નીને જૂઠું બોલીને તેના શહેર સુધી મળવા પહોંચી જાય છે, ત્યાં તેને જાણવા મળે છે કે એ સ્ત્રી પણ તેને ભૂલી શકી નથી. બંનેને પાકટ પ્રેમ થયાની અનુભૂતિ થાય છે અને અવારનવાર બન્ને મળવા લાગે. પણ આમ ચોરીછુપીથી મળવાને બદલે આ પ્રશ્નનો કાયમી ઉકેલ મેળવવા માટે પ્રયત્ન કરે, એ બધાં પ્રયત્નોમાં એ બન્ને નિષ્ફળ જાય અને કોઈ રસ્તો મળતો નથી. બન્નેએ વિરહમાં જ જીવવાનું નસીબમાં લખાયું હોવાનું પ્રતીત થાય છે ત્યાં સુધીના આલેખનમાં પાકટ પ્રેમમાં રંગાયેલા આ બન્ને પાત્રોની ગતિવિધિ અહીં વાચકને આકર્ષી રહે છે.

અહીં ગુરોફ આ કૂતરાવાળી સ્ત્રી પ્રત્યે આકર્ષિત છે અને એમ પણ સ્ત્રીઓને સહેલાઈથી વશ કરવાની આવડત તેનામાં છે જ, એટલે હમેશની જેમ ‘ઊડતું પ્રેમપ્રકરણ’ રચવા માટે તે પ્રયત્નશીલ બને છે. અને તે સફળ પણ થાય છે, આ કૂતરાવાળી સ્ત્રી જ્યાં જમવા બેઠી છે ત્યાં જઈને ગૂરોફ તેના કૂતરાને એક હાડકું આપવાની વાત કરીને તેની સાથે પરિચય કેળવે છે અને ત્યારે ગુરોફને ખબર પડે છે કે આ સ્ત્રી પણ તેના પતિ વિના એકલી જ અહીં યાલ્તામાં ફરવા આવી છે અને તે તેના પતિ સાથે ખુશ નથી કારણ કે તેના પતિની નોકરી વિષે પણ તે કંઈ જાણતી નથી. બન્ને વચ્ચે પ્રેમ થાય છે પણ તેમનો પ્રણય એ ‘પ્રકરણ’ બનવાને બદલે ગંભીર કક્ષાનો કિસ્સો બની રહે છે. અનેક સ્ત્રીઓ સાથે સંબંધ માણીને તેઓને સરળતાથી ભૂલી ગયેલો ગુરોફ આ સ્ત્રીને ભૂલી શકતો નથી અને આ સ્ત્રીને મળવા તે તેના શહેર જઈ ચડે છે. સામે પક્ષે સ્ત્રીની હાલત પણ ગુરોફ જેવી જ છે. ત્યાર બાદ અમુક સમયે આ બંને પાત્રો ચોરી છુપીથી મળતા રહે છે. પતિ પોતાનું કામ પૂર્ણ કરીને યાલ્તા તેને મળવા માટે આવવાનો હતો એટલે તે એની રાહ જોઈ રહી હતી પરંતુ પતિનો સંદેશો મળે છે કે તે આવી શકે તેમ નથી. અહીં ગુરોફ અને આન્ના સર્ગેયેવ્ના એકમેકના સંગાથમાં ફરે છે અને તેમના સંબંધ સ્થાપિત થતા જાય છે.

આગબોટ જોવા ગયેલા આ બંને પાત્રો વચ્ચે પ્રથમ શારીરિક સ્પર્શ થાય છે તેનું વર્ણન જુઓ- “ પછી તે એની સામે એકધારી નજરે તાકી રહ્યો અને એકાએક તેણે તેની કમર ફરતે પોતાનો હાથ વીંટાળ્યો અને એના હોઠ ઉપર એક ચુંબન કરી લીધું. પછી તેણે એક ઊંડો શ્વાસ લીધો, અને ભેજ અને ફૂલોની ખુશબૂવાળી હવા અંદર ખેંચી. તરત તેને કંઈક ખ્યાલ આવ્યો, અને એમને કોઈએ જોઈ તો નથી લીધા ને એની ચોકસાઈ કરવા તેણે આજુબાજુ જોયું.”^૨ અને પછી તો આ મિલનનો સીલસીલો વધતો જાય છે, જુઓ- “પછી તો તેઓ રોજ બાર વાગે દરિયાકાંઠે મળતા. બપોરનું તેમજ રાતનું ખાણું સાથે લેતાં, ફરવા જતાં, અને સમુદ્ર જોઈને એનાથી ખુશ થતાં.... અને ચોકમાં કે બાગમાં, જ્યારે આજુબાજુ કોઈ ના જણાય, ત્યારે વારંવાર તે એને બાથમાં લેતો અને અત્યંત આવેશપૂર્વક ચુંબન કરતો.... લગભગ રોજ સાંજે, સહેજ મોડાં મોડાં, તેઓ ગાડીમાં બેસીને શહેર બહાર જતાં.... આ રોજિંદો કાર્યક્રમ એ લોકોને હર્મશા સફળ જ લાગતો, અને બધાં કુદરતી દૃશ્યો એ લોકોને અચૂક ભવ્ય અને રમણીય જ જણાતાં.”^૩

ચેખોવનું એક કથન કંઈક આવું છે- Life Is given only once, and one wants to live it boldly, with full conscious and beauty. એટલે ચેખોવની વાર્તામાં આ બન્ને પ્રેમીઓ પોતાને ગમતા પ્રેમના સુખમાં આનંદિત થઈ ઉઠે એ સહજ છે પણ આખરે તો બન્નેએ અલગ થવું જ પડે કારણ કે બંનેને પોતપોતાના ઘરપરિવાર-કુટુંબ છે. પોતાને ટ્રેન સુધી મૂકવા આવેલા ગુરોફને આન્ના સર્ગેવેના કહે છે- “ હું તમને નહિ ભૂલું....હું તમને હર્મશા યાદ કરતી રહીશ... ઈશ્વર તમારું ભલું કરો, તમે સુખી થાઓ. મારા વિષે કશું બુરું ન ધારશો. આપણે સદાને માટે છૂટા પડી રહ્યા છીએ. એમ જ હોવું જોઈએ, કારણ કે આપણે કદીય મળવા જ નહોતાં જોઈતા. આવજો !”^૪ ગુરોફને તો પોતાની લોલુપતાનું ભાન હતું જ, અને એને માટે આવા સંબંધો કોઈ વિશેષ વાત નહોતી. પણ આન્ના સર્ગેવેનાએ ગુરોફને જે માનની નજરથી જોયો હતો તેને લીધે જ ગુરોફ આ સ્ત્રી વિષે વિચારવા માટે મજબૂર બને છે. ગુરોફ જે વિચારે છે તે જુઓ- “ એને તે જેવો હતો, એનાથી જુદો જ લાગ્યો હતો અને આમ અનિચ્છાએ તેણે એને ઠગી હતી...”^૫ આ પ્રકારની તેની લાગણી જ તેના પાકટ પ્રેમની સાબિતી બની રહે છે કારણ કે હવે આન્ના સર્ગેવેનાની ગેરહાજરીમાં તે સતત તેની હાજરી અનુભવે છે. આસાનીથી બધી સ્ત્રીઓને ભૂલી જનારો આ ગુરોફ આન્ના સર્ગેવેનાને ભૂલી શકવામાં અસમર્થ બની રહે છે, જુઓ- “ ખરેખર શિયાળો આવી ચૂક્યો અને છતાંય આન્ના સર્ગેવેનાની યાદ તેના મનમાં, જાણે હજી ગઈ કાલે જ એનાથી છૂટો પડ્યો હોય એવી ને એવી જ તાજી હતી. ધીમે ધીમે એ યાદ વધુ ને વધુ તીવ્ર થતી જતી હતી.... રસ્તાઓ ઉપર તે સ્ત્રીઓને ફરતી જોયા કરતો અને કોઈ આન્ના સર્ગેવેના જેવું દેખાય છે કે નહિ, એની ખોજ કર્યા કરતો.”^૬ રસ્તા ઉપર સ્ત્રીઓને જોઈને તેમાં આન્ના સર્ગેવેનાને શોધી રહેલા ગુરોફને જોઈને નિદા ફાઝલી રચિત ગઝલની આ પંક્તિ સહજ યાદ આવે- “તુમ યે કેસે જુદા હો ગયે, હર તરફ હર જગહ હો ગયે” પરિણામે હૃદય સામે લાચાર બનીને તે પત્નીને ખોટું બોલીને આન્ના સર્ગેવેનાના શહેર પહોંચીને એને શોધી કાઢે છે અને મળે છે. આન્ના સર્ગેવેનાની સ્થિતિ પણ ગુરોફ જેવી જ છે ,તે ગુરોફને કહે છે- “ હું માત્ર તમારા વિચારોમાં જ જીવું છું અને હું તમને ભૂલી જવા માંગું છું.”^૭ અહીં આન્ના સર્ગેવેના પણ પાકટ પ્રેમની પરિસ્થિતિમાં સપડાય ગયેલી અને પ્રશ્નોમાં ગૂંચવાય ગયેલી જોવા મળે છે કારણ કે તે ગુરોફને ભૂલવા માંગે છે પણ તેના વિચારો વિના જીવી શકતી નથી. બન્ને વચ્ચેના પ્રેમને હવે તેઓ નજરઅંદાજ કરી શકે તેમ નથી અને એટલે જ તો – “ તેણે આન્ના સર્ગેવેનાને પોતાની નજીક ખેંચી અને એના કપાળ ઉપર, હોઠ ઉપર અને હાથ ઉપર ચુંબનો કરવા માંડ્યા” આન્ના કહે છે- “હું મોસ્કો આવીને તમને મળીશ.... મારા વ્હાલા, મારા મીઠા, મારા પ્રિયતમ, આપણે છૂટા પડવું જોઈએ”^૮ અને પછી તો સમયાંતરે આન્ના સર્ગેવેના પતિને ખોટા બહાના બતાવીને મોસ્કો આવીને ગુરોફને મળવા લાગે છે. ગુરોફના વાળ સફેદ થઈ ગયા એ ઉમરે એને પ્રેમ થયો એ વાતથી એ પોતે હતપ્રભ છે કારણ કે સ્ત્રીને ભૂલી જવું એ એના માટે ડાબા હાથનો ખેલ હોવા છતાં એ આન્ના સર્ગેવેનાને ભૂલી નથી શકતો, જુઓ- “ તે એક પછી એક સ્ત્રીઓની પિછાણ કેળવતો; સંબંધ ગાઢ બનાવતો અને છેવટે છૂટો પડતો પણ...તેણે કદીય એમાંથી કોઈને પ્રેમ કર્યો નહોતો. એવા સંબંધોને તમે મનફાવે તે કહો; પણ પ્રેમ તો નહિ જ કહી શકો. અને આજે-જ્યારે તેના વાળ ધોળા થવા આવ્યા છે, ત્યારે તે ખરેખર સાચા પ્રેમમાં પડ્યો છે-જીવનમાં પહેલી જ વાર.”^૯ આવા જ સાચા પ્રેમમાં પડેલી આન્ના સર્ગેવેના તેઓના પ્રેમનું ભૂંડું ભવિષ્ય જાણે છે, જુઓ- “ એને એ હકીકતનું દુઃખદ ભાન થયું હતું કે, એ લોકોનું જીવન અત્યંત મુશ્કેલ બની ગયું છે; તેઓ ચોરીછૂપીથી, ચોરની જેમ દુનિયાની નજરથી પોતાની જાતને છુપાવીને જ મળી શકે છે; શું એમનું જીવન દિવનભિન્ન નથી થઈ ગયું ! .... તેમનો આ પ્રેમ કાંઈ થોડા વખતમાં પુરો થવાનો નથી. એનો અંત જ તેને દેખાતો નહોતો. આન્ના સર્ગેવેનાનો પ્રેમ તો દિનપ્રતિદિન વધુ ને વધુ ઉત્કટ બનતો જતો હતો. ”^{૧૦} પાકટ પ્રેમની સ્થિતિમાં બંનેનું દરેક મિલન હવે ખુશીને બદલે વેદના જન્માવે છે કારણ કે આ પાકટ પ્રેમના પ્રશ્નોના જવાબ તેઓ સામાજિક પ્રાણી હોવાને લીધે આપી શકે એમ નથી

તેમના ભાગે આવે છે માત્ર વિરહની વેદના ,અર્થહીન ચર્ચા અને આંસુ.જુઓ વાર્તાના અંતનું વર્ણન- “પછી ઘણો વખત તેઓએ ચર્ચા કરી, એકબીજાની સલાહ લીધી. શું કરવાથી આ ચોરીછૂપી અને છેતરપિંડીની જરૂર ના રહે, એમને જુદાં જુદાં ગામોમાં રહેવું ના પડે, અને લાંબા વખત સુધી એકબીજાને મળ્યા વગર ચલાવવું ના પડે; એની અનેક યોજનાઓ તેઓએ ઘડ્યા કરી. આ અસહ્ય બંધનોથી તેઓ કેવી રીતે મુક્ત થઈ શકે? કેવી રીતે ? કેવી રીતે ?.... એને એમ લાગ્યા કરતું કે, આનો ઉકેલ હમણાં આવશે, અને એક નવું જ સુંદર જીવન શરૂ થશે. અને છતાં, બન્નેને બરાબર ખબર હતી કે , હજી એમને લાંબો, ઘણો લાંબો પંથ કાપવાનો છે, અને એનો અત્યંત વાંકોચૂકો અને દુર્ગમ ભાગ તો હજી હવે જ શરૂ થાય છે.”૧૧

આન્ના સર્ગ્યેવના અને ગુરોફ બન્ને પરણિત પાત્રોના પ્રણયના-લગ્નબાહ્ય પરંતુ આંતરિક ઐક્યના સંબંધના કિસ્સાને ચર્ચીતી આ વાર્તા માનવહૃદયના ખૂણામાં ગંભીર અને લાગણીસભર ડોકિયું કરતી ચેખોવની એક ઉત્તમ વાર્તા બની રહે છે. ચેખોવ પોતે વ્યવસાયે ડોક્ટર હતાં અને સાથે ઉમદા જાનદાર લેખક પણ હતાં. આ વાર્તાના વિષયને જોતા તેઓએ પોતાના વિષે કહેલું કથન અહીં નોંધવા જેવું છે,તેઓ કહે છે- Medicine is my Lawful wife and Literature my mistress; when I get tired of one, I spend the night with the other. અહીં ડોક્ટર વાર્તાકાર ચેખોવ બે પાત્રોની વેદનાનો ગંભીર રીતે ઉપચાર કરતા હોય એમ લાગ્યા વિના નહીં રહે. Mature-પુખ્ત પ્રેમના પ્રાંગણમાં બન્ને પાત્રો આંસુ વહાવી રહ્યા છે.તેઓનો પ્રેમ પાકો અને નક્કર છે એટલે આંસુમય વેદના પણ વિરહરૂપી ચૂલાની આગમાં તપેલી પાકી અને નક્કર છે. વાર્તામાં બન્ને પાત્રો વચ્ચેની ઉખાભરી લાગણી આ વિરહને વાસ્તવિક વટ ચઢાવે છે ત્યારે થોડા વર્ષ પહેલાં કરિશ્મા કપૂરે જે ફિલ્મથી કમબેક કરવાનો પ્રયત્ન કરેલો તે ‘ઉન્જરસ ઈશ્ક’ના રાહત ફતેહઅલી ખાન,હિમેશ રેશમિયા-શ્રેયા ઘોષાલના અવાજમાં ગવાયેલ હાર્ટ ટચ ગીતની આ પંક્તિ યાદ આવે- “નૈના રે,તું હી બૂરા,તુજ સે બૂરા ના કોઈ,ખુદ હી દિલ કા રોગ લગાયે, ખુદ હી બેઠા રોઈ” આન્ના સર્ગ્યેવના-ગુરોફના સ્નેહનો સરવાળો અહીં દુખોનો ગુણાકાર બનીને તેમના ઉપર પ્રશ્નોની ઝડી વરસાવે છે, જે પ્રશ્નોના જવાબ આ બન્ને પાત્રો શોધી શોધીને થાકવા છતાં શોધી શકતા નથી. વાર્તાકાર ચેખોવનું લેખક માટેનું જાણીતું વાક્ય કંઈક આવું છે- The task of a writer is not to solve the problem but to state the problem correctly. એટલે ચેખોવ આ વાર્તામાં સમસ્યાનો ઉકેલ તો ન જ આપે અને એ વાત પણ સાચી કે આ વાર્તાની મઝા સમસ્યાના વર્ણનમાં જ રહેલી છે ઉકેલમાં નહીં. બન્ને પાત્રો અમૂક સમય સુધી જ મળી શકે અને ત્યારબાદ જુદાં થવું જ પડે એ તેઓની સામાજિક મજબૂરી-નિયતિ જે કહો તે, પણ અલગ થયા પછી પણ એકમેકના સંગાથની કલ્પનામાં જ તેઓ જીવે છે. અને આ તો હજુ પાકટ પ્રેમનો પ્રારંભ છે, તો આગળની ગતિ કેવી હશે એજ વિચારોનો જન્મ વાચકનાં ચિત્તમાં વાર્તાના અંતમાં જન્મે છે.વાર્તાનો અંત આવવા છતાં વાર્તા પૂરી નથી થતી. અને આમેય પ્રેમ જો પાકો હોય તો એવા પ્રેમની વાર્તા ક્યાં પૂરી થાય છે ! ચેખોવની આ વાર્તા પાકટ પ્રણયના પ્રારંભ અને એ પ્રણય સાથે જોડાયેલા પ્રશ્નોનું આલેખન કરતી મહત્વપૂર્ણ વાર્તા હતી, છે અને હમૈશા રહેશે.ડોક્ટર ચેખોવ પ્રેમના પ્રારંભ અને પ્રશ્નો ઉપર કુશળતાથી કલાકારની કાતરથી વાઢકાપ કરી શક્યા છે. શરીર ઉપર વાઢકાપ-ટાંકાની નિશાની જેમ હમૈશાં માટે રહી જાય છે તેવું જ આ વાર્તા માટે પણ કહી શકાય કારણ કે પ્રેમની અનુભૂતિ જ્યાં સુધી રહેશે ત્યાં સુધી આ વાર્તા પણ રહેવાની.

પાઠટીપ-સંદર્ભ

૧-ચેખોવની શ્રેષ્ઠ વાર્તાઓ, સંપાદક-અનુવાદક- જયંત પાઠક,રમણ પાઠક,શબ્દલોક પ્રકાશન-અમદાવાદ,પાંચમું પુનર્મુદ્રણ-૨૦૧૩,પૃ.૪૪,૪૫

૨- એજન,પૃ.૪૭

૩- એજન,પૃ.૫૦

૪- એજન,પૃ.૫૧

૫- એજન

૬- એજન, પૃ. ૫૨-૫૩

૭- એજન, પૃ. ૫૭

૮- એજન

૯- એજન, પૃ. ૬૦

૧૦- એજન, પૃ. ૫૮

૧૧- એજન, પૃ. ૬૧

-અંગ્રેજીમાં રજૂ થયેલા એખોવના વિધાનો ઈન્ટરનેટ દ્વારા.

*****

ડૉ. મનોજ માહ્યાવંશી

આસી. પ્રોફેસર,

ગુજરાતી વિભાગ,

ડૉ. એપીજે અબ્દુલ કલામ ગવર્મેન્ટ કોલેજ,

સિલવાસા-૩૮૬૨૩૦

Copyright © 2012- 2016 KCG. All Rights Reserved. | Powered By: Knowledge Consortium of Gujarat